

ЛЕСКОВАЧКИ ЗБОРНИК
LIV

UDC - 008

YU ISSN 0459-1070

NATIONAL MUSEUM - LESKOVAC

LESKOVAČKI ZBORNIK
(the annual of the National Museum)
LIV

Editor in chief
JOVAN RANĐELOVIĆ

Redaction committee
*Jovan Ranđelović, prof. dr Momčilo Pavlović,
prof. dr Aleksandar Kadijević, prof. dr Dušan Janjić,
prof. dr Vujadin Ivanišević, dr Ivan Becić, Živojin Tasić (secretary)*

*Redaction address: Stojana Ljubića 2
tel: 016/212-975*

Leskovac 2014.

УДК - 008

YU ISSN 0459-1070

НАРОДНИ МУЗЕЈ - ЛЕСКОВАЦ

ЛЕСКОВАЧКИ ЗБОРНИК

(издање Народног музеја)

LIV

Одговорни уредник
ЈОВАН РАНЂЕЛОВИЋ

Редакциони одбор
*Јован Ранђеловић, проф. др Момчило Павловић,
проф. др Александар Кадијевић, проф. др Душан Јањић,
проф. др Вујадин Иванишевић, др Иван Беџић, Живојин Тасић (секретар)*

*Адреса редакције: Стојана Љубића 2
тел: 016/212-975*

Лесковац 2014.

Милица Мађановић
дипломирани историчар уметности
Београд

УДК 726.54(497.11)''1918/1941''
72:929 Андросов В. М.

ЛЕСКОВАЧКИ ОПУС АРХИТЕКТЕ ВАСИЛИЈА МИХАИЛОВИЧА АНДРОСОВА У СВЕТЛУ ИСТОРИОГРАФСКИХ И АРХИВСКИХ ИЗВОРА

У пет таласа евакуације са југа Русије у периоду од 1919. до 1921. године, турбулентна идејно-политичка превирања међуратног периода усмерила су ка Краљевини СХС животне путеве четрдесет пет хиљада руских емиграната.¹ Поред бројних интелектуалаца – научника и уметника – крајем грађанског рата у отаџбини, пристигло је више десетина архитеката који су, свесрдно прихваћени услед недовољног броја домаћих компетентних стручњака, оставили дубок траг у свим аспектима архитектонске и градитељске праксе ових простора. До краја треће деценије из различитих држава у расејању стигло је још осамдесет архитеката и стотинак грађевинских инжењера који су се, такође, бавили пројектовањем.² У раздобљу између два рата на југословенској архитектонској позорници стварале су три генерације руских неимара – у прву спадају припадници средње и старије генерације, формиран и углавном већ афирмисани ствараоци, најчешће са богатим градитељским искуством стеченим у домовини, у другу млади аутори пристигли у Краљевину пред сам завршетак студија у Русији, док трећу чине најмлађи Руси, чије се формално образовање од почетка везивало за архитектонски факултет у Београду.³ Захваљујући угодностима и привилегијама које је Београд, као престоница, могао да пружи, највећи број руских емиграната се задржао управо на његовој територији. Међутим, није био мали број оних који

¹ В.: М. Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924*, Београд, 1997.

² А. Кадијевић, *Улога руских емиграната у београдској архитектури између два светска рата*, ГГБ XLIX-L, Београд, 2002-2003, 131-142.

³ А. Кадијевић, *Допринос руских неимара – емиграната српској архитектури између два светска рата*, у: Руси без Русије. Српски Руси, ур. Бранковић З., Београд, 1994, 243-254.

су стварали широм Југославије, оставивши за собом градитељски легат широког квантитативног и квалитативног спектра.⁴

Међу најплодније руске градитеље који су својим делом утиснули јединствен печат у обликовање визуелног ткива бројних, како градских тако и сеоских, средина наших простора у периоду између два рата, уз Николаја Краснова,⁵ убраја се Василије Михаилович Анросов.⁶ Одговарајући на новонастале потребе уједињене и централизоване патријаршије Српске православне цркве, Анросовљев ауторски потпис је, уз Момира

⁴ О животу, делатности и утицају руских архитеката в.: С. Тошева, *Капитална дела руских архитеката у Београду*, у: *Руска емиграција у српској култури XX века*, том I, ур. Сибиновић М., Београд 1994, 302-307; А. Кадијевић, *Допринос руских неимара – емиграната српској архитектури између два светска рата*, у: *Руси без Русије. Српски Руси*, ур. Бранковић З., Београд, 1994, 243-254; Исти, *Један век тражења националног стила (средина XIX – средина XX века)*, Београд, 1997, 147-149; Т. Миленковић, *Руски инжењери у Југославији*, Београд, 1997; М. Ђурђевић, *Делатност руских архитеката емиграната у југоисточној Србији*, Лесковачки зборник XXXIX, Лесковац, 1999, 183-192; А. Кадијевић, *О раду руских архитеката у Јужној Србији у периоду између два светска рата*, Лесковачки зборник XLI, Лесковац 2001, 245-252; А. Кадијевић, *Улога руских емиграната у београдској архитектури између два светска рата*, ГГБ XLIX-L, Београд 2002-2003, 131-142.

⁵ О животу и делу Н. Краснова: Б. Несторовић, *Постакадемизам у архитектури Београда (1919-1941)*, ГГБ XX, Београд, 1973, 339-379; Ж. Шкаламера, *Архитекта Никола Краснов (Москва 1864 – Београд 1939)*, Свеске ДИУС XIV, Београд 1983, 109-129; С. Тошева, *Капитална дела руских архитеката... 302-207*; А., *Допринос руских неимара... 243-254*; Исти, *Прилог проучавању дела архитекте Николе Краснова у Југославији (1922-1937)*, Саопштења РЗЗЗСК XXVI, Београд 1994, 181-192; Исти, *Рад Николаја Краснова у Министарству грађевина Краљевине СХС/Југославије у Београду од 1922. до 1939. године*, ГГБ XLIV, Београд 1997, 221-255; Исти, *Улога руских емиграната... 131-142*; Исти, *Естетика архитектуре академизма (XIX-XX век)*, Београд 2005.

⁶ О животу и делу арх. В. Анросова в.: у Архиву Југославије – предмет „Василиј Анросов“. МГ КЈ – 62, f 2, Досијеа f А-1; А. Кадијевић, *Допринос руских неимара-емиграната... 243-254*; Исти, *Цркве архитекта Василија Анросова у Лесковцу и околини*, Лесковачки зборник XXXV, Лесковац 1995, 75-79; А. Кадијевић, С. Марковић, *Градитељство Лесковца и околине између два светска рата*, Лесковац 1996; Т. Миленковић, *Наведено дело*, 113; *Лексикон српских архитеката 19. и 20. века*, у. З. Маневић, Београд 1999, 9; А. Кадијевић, *Један век тражења... 162-164*; Исти, *О раду руских архитеката... 245-252*; Н. П. Илић, *Руски емигранти у лесковачком крају после 1917*, Лесковац 2003, 74; А. Кадијевић, *Улога руских емиграната... 131-142*; Исти, *Василије Михаилович Анросов (1872-1944), пројекат цркве св. Константина и Јелене у Пожеги*, Ужички зборник XXIX, Ужице 2005, 199-223; М. Дрљевић, *Пластична декорација цркве св. Тројице у Лесковцу*, Лесковачки зборник XLVII, Лесковац 2007, 161-176; В. Обреновић, магистарски рад: *Српска црквена архитектура 1918-1941. – токови и обележја*, Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за историју уметности, Београд 2008, 160-193.

Коруновића, Петра Поповића, Александра Дерока, Григорија Самојлова и Виктора Лукомског, у домену српске сакралне архитектуре био међу најзначајнијима.⁷ Запослен у Министарству грађевина, најпрестижнијем и напродуктивнијем грађевинском атељеу међуратног периода на овим просторима, Андросов је пројектовао и подигао преко осамдесет објеката, међу којима се у остварења од посебне вредности могу убројити саборни храм у Лесковцу и сеоске цркве у Доњој Локошници и Кумареву.

Имајући претходно поменуто у виду, не изненађује чињеница да су у периоду од деведесетих година прошлог века, када допринос руских емиграната југословенској градитељској и архитектонској сцени постаје све значајнији предмет историографских истраживања, Андросов и његова делатност у Лесковцу и околини постали теме којима су истраживачи посвећивали незанемарљиву количину пажње. Истраживања А. Кадијевића се у том погледу чине најопсежнијима и најплоднијима. Питању личности и дела Василија Андросова у Лесковцу и околини враћао се у више наврата износећи пред стручну јавност податке о неким од најзначајнијих и највреднијих остварења руског емигранта, који је, можда, управо овим грађевинама досегао највише домете сопственог сакралног градитељства.⁸ Монографија *Градитељство Лесковца и околине између два светска рата*, резултат заједничког залагања А. Кадијевића и С. Марковића, пред читаоце доноси обједињене информације о Андросовљевом опусу у лесковачком региону праћене квалитетним визуелним материјалом у виду фотографија грађевина, основа и нацрта.⁹ У Лесковачком зборнику из 1999. године два аутора ће се бавити поменутиим питањем, премда, обрађујући сасвим другачије аспекте. Представљајући делатност руских архитеката-емиграната у југоисточној Србији ауторка М. Ђурђевић је у свом чланку изнела концизан преглед Андросовљевих грађевина на поменутој територији, док се Х. А. Ракић бавио само једним делом Андросова – саборним лесковачким храмом – кроз призму поједи-

⁷ О раду поменутих аутора в.: З. Шипка-Ергелашев, *Петра Ј. Поповић, живот и делатност*, ЗЛУМС, 16, Нови Сад 1980, 159–202; М. Јовановић, *Александар Дероко*, Београд 1991; А. Кадијевић, *Момир Коруновић*, Београд 1996; А. Кадијевић, *Београдски период рада архитекте Виктора Викторовича Лукомског (1920-1943)*, ГГБ XLV-XLVI, Београд 1998-1999, 115-132; Милан Просен, *Прилог познавању београдског опуса Григорија И. Самојлова*, Наслеђе III, Београд 2001, 89-104; А. Кадијевић, *Градитељска делатност Петра Ј. поповића у југоситочној Србији (1908-1930)*, ЗЛУМС XL, Нови Сад 2012, 225-241.

⁸ А. Кадијевић, *Допринос руских неимара-емиграната...* 243-254; Исти, *Цркве архитекта Василија Андросова...* 75-79; Исти, *Један век тражења...* 162-164; Исти, *О раду руских архитеката...* 245-252; Исти, *Василије Михаилович Андросов (1872-1944)...* 199-223.

⁹ А. Кадијевић, С. Марковић, *Нав. дело*.

ности везаних за историјске околности и ток његовог подизања.¹⁰ Ауторка М. Дрљевић је прилежно истражила пластичну декорацију цркве Св. Тројице у Лесковцу, прецизно је описујући и трагајући за Андросевљевим изворима инспирације у споменицима моравске Србије, приближивши читаоцу још један, до тада посебно необрађиван, слој ишчитавања саборног лесковачког храма.¹¹ Коначно, у свом изузетно слојевитом и плодном истраживању обједињеном у виду магистарског рада насловљеног *Српска црквена архитектура 1918-1941. – токови и обележја*, ауторка В. Обреновић цело поглавље посвећује Андросову, посебно истичући рафинираност примењену у обликовању цркава у Кумареву и Лесковцу.¹²

Овај рад писан је са циљем да олакша накнадна истраживања и укаже на значај заборављеног архитекте који је бројним остварењима обогатио просторе Краљевине СХС/Југославије. Након уводног дела, концизно ће бити изнете информације о животу и лесковачким грађевинама Василија Андросова, после чега ће бити коментарисана релевантна архивска грађа која се чува у Архиву Југославије у Београду.

Василиј Михаилович Андросов рођен је 6. јула 1872. године у Одеси. Готово четрдесет година живота провео је у домовини пре но што је био приморан да је напусти –дипломирао је на Архитектонском одсеку у Санкт Петербургу 1897. године, а до 1918. је радио у различитим службама Руског царства – у Министарству просвете и Св. Синоду где је претежно пројектовао школе и цркве, али и два Новчана завода (1906-1912) и Учитељски институт у Санкт Петербургу (1914-1915).¹³ Имајући у виду његово високо образовање и плодно искуство у царској Русији, не изненађује чињеница да се већ маја 1920, одмах након емигрирања у Краљевину СХС 1919. године, за време грађанског рата који се у његовој домовини распламсао после октобарског преврата из 1917, запослио у стручној установи највишег ранга – Министарству грађевина, где ће провести остатак свог радног века. Као већ формирана личност са богатим искуством, радио је у Секцији града Београда и Одсеку за богомоље и јавне споменике Архитектонског одељења. Академски образован, потекавши из средине са богатим византијским формалним одјецима, највише успеха у новој средини постигао је у сакралној архитектури чврсте, строге потке оживљене грацилним пластичним детаљима, уклапајући се у српска неоморавска струјања епохе. За доприносе у изградњи земље

¹⁰ М. Ђурђевић, *Нав. дело*, 183-192; Х. А. Ракић, „Неколико фрагмената везаних за изградњу саборне цркве св. Тројице у Лесковцу“, Лесковачки зборник, XXXIX, Лесковац, 1999, 193-207.

¹¹ М. Дрљевић, *Нав. дело*, 161-176.

¹² В. Обреновић, *Нав. дело*, 160-193.

¹³ А. Кадијевић, *Василије Михаилович Андросов...* 199-224.

добрио је више државних одликовања. Преминуо је 13. септембра 1944. године у Београду, где је и сахрањен – на руској парцели 90, на Новом гробљу.¹⁴

Несумњиво најрепрезентативније и у формалном погледу најуспелије остварење првог периода Андросовљевог рада у Југославији јесте саборна црква Св. Тројице, подигнута у центру Лесковца (сл. 1).

После ослобођења од турске власти, попут других градова широм Србије, Лесковац почиње да економски напредује, постепено се развијајући у привредно-економски, друштвено-политички и културно-просветни центар подручја. У новонасталим просперитетним условима и услед дотрајалости старе богомоље посвћене Богородичином рођењу, појавила се потреба за новом, пространим црквом која би била адекватна за бројне вернике и рефлектовала нову ситуацију. Једно од првих питања које је делегација, на чијем се челу налазио Сретен Динић, изнела пред Стојана Николића, 1914. године изабраног за председника лесковачке општине, управо је било питање подизања нове цркве.¹⁵ Закључено је да одмах треба почети са градњом, али је Први светски рат онемогућио даље развијање планова. Нова иницијатива за подизање храма покренута је о Видовдану 1919. године, када су започели удружени напори становника Лесковца и околине усмерени ка реализацији поменуте идеје – они који су били у прилици, помагали су финансијски, а остали на који год начин им је био могућан. Темелји су освештани 15. октобра 1922. године, а радови коначно завршени 1931. године, када је направљена велика свечаност приликом освећења, којој су присуствовали краљ Александар Први, патријарх Варнава и други високи званичници. За уложени труд и упорност на изградњи нове цркве у Лесковцу краљ Александар је одликовао управни и надзорни одбор орденима, а нишки епископ Доситеј све чланове одбора захвалницом.¹⁶

Иако је познато да је израда планова поверена руском архитекти Василију Андросову, истраживања су показала да је у техничкој документацији о лесковачкој саборној цркви сачуван интересантан неизведени нацрт Жарка Татића, блиског сарадника начелника Архитектонског одељења Министарства грађевина Петра Ј. Поповића и одличног познаваоца српске средњовековне архитектуре.¹⁷ Татићев план, у јануару 1922. године предат Министарству на увид, одликује се изразитом подужношћу, динамичношћу и слободнијом концепцијом у односу на Андросовљеву визију. Међутим, иако мање маштовита, композиција руског емигранта је далеко хармоничнија и упечатљивија.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Х. А. Ракић, *Нав. дело*, 193-207.

¹⁶ Исто.

¹⁷ А. Кадијевић, С. Марковић, *Нав. дело*, 31-39.

Прецизан академски карактер исијава из Андросовљевог плана, конципираног у виду равнокраког слободног крста са пет купола. Олтарски простор је решен троделно, са одвојеним просторијама за протезис и ђаконикон, међутим, својом пространошћу није адекватно избалансиран у односу на узану припрату на западу. Као код многих новијих српских цркава, компактност зидних маса наоса растеређена је отварањем посебних улаза на северној и јужној страни храма. Централним простором грађевине доминира високо кубе ослоњено на академски моделоване подупираче чијом се збијеном композицијом умањује количина природне светлости и прегледност унутрашњости храма. Над припратом и бочним травејима наоса подигнуте су галерије.

Принцип поштовања строге симетрије далеко успешније је примењен у обликовању спољашње композиције грађевине, која се одликује петокуполном формом са доминантним централним витким кубетом и четири мања над угловима. Фасаде цркве оживљене су богато декорисаним розетама, порталима и бифорама под лучним забатима, а хоризонтална подела зидних маса наглашена је помоћу два кордонска венца.¹⁸ Нарочито се истиче пластична обрада олтарских апсида и купола, где су суперпонирањем различито формираних зона унети динамични контрасти хоризонталних и вертикалних елемената. Саборни храм у Лесковцу, као и остале грађевине на којима је радио, Андросов није решио у виду пуког копирања неке средњовековне здужбине – она представља дело талентованог еклектичара, академску компилацију мотива српске медијевалне архитектуре, надграђену личном интерпретацијом и ауторском визијом. Стога би се лесковачка црква могла дефинисати као брижљива елаборација моравске декоративности, косовско-метохијске петокуполне елевације, најмање заступљених рашких елемената и строгог, академски конципираног обликовања целине грађевине. Нажалост, ово остварење је непажљивим послератним урбанистичким интервенцијама измештено из иницијално доминантне урбане и визуелне позиције лесковачке ведуте.

У сарадњи са архитектом Петром Поповићем,¹⁹ врским познаваоцем српског средњовековног градитељског наслеђа, Андросов је 1926. године пројектовао грађевину која се издваја из низа типски обрађених сеоских православних богомоља мањих димензија, цркву у Доњој Локошници,

¹⁸ О пластичној декорацији Св. Тројице у Лесковцу в.: М. Дрљевић, *Нав. дело*, 161-176.

¹⁹ Андросов и Поповић су сарађивали у више наврата – планови за капелу Велимира Тодоровића на београдском Новом гробљу, прерада првобитних планова цркве Св. Александра Невског на Дорћолу Јелисавете Начић, в.: Б. Вујовић, *Дорћол и црква св. Александра Невског*, ГГБ XXVI, Београд 1979, 133-148; З. Шипка-Ергелањев, *Нав. дело*, 159-202; А. Кадијевић, *Један век тражења...* 156, 159, 162-163; Исти, Василије Михаилович Андросов... 207-208, 209-211.

селу смештеном североисточно од Лесковца, посвећену апостолима св. Петру и Павлу (сл. 2). На основу података из летописа цркве у Доњој Локошници, претходна истраживања указала су да је новац за подизање обезбеђен давањем црквеног земљишта у закуп мештанима, као и да је храм саграђен великим залагањем месног пароха руског порекла, Алексија П. Руткевича.²⁰ Градња је завршена 1930. године.

Основа храма решена је у виду уписаног крста развијеног типа са једном куполом над централним делом наоса. Поповићеви утицаји могу се ишчитати из наглашености централног плана и основног кубуса у спољашњој композицији у њему својственом затвореном „блоковитом“ маниру којим доминирају слободне зидне површине оживљене малобројним уским отворима и јединим кордонским венцом, истоветне диспозиције као венац на Поповићевој цркви у Кумодражу, постављеним у висини лучне нише западног и јужног портала. Андросовљеви утицаји видљиви су у пирамидалном уздицању маса које се и овде завршавају лучним забатима, као и обликом кубета, типичном за његове сеоске цркве.²¹ Допадљивост и снага израза цркве у Доњој Локошници узроковане су њеним хармоничним размерама, конструктивном чврстином, једноставним и јасним обликовањем разуђених волумена и сведеном декорацијом, реминисценцијом на романске и рашке цркве.

Једно од најрепрезентативнијих Андросовљевих остварења у домену сакралне архитектуре налази се недалеко од Лесковца, у селу Кумареву (сл. 3). Посвећена св. Параскеви, црква је подизана у периоду од 1930. до 1933. године и представља повратак архитекта триконхалном моравском плану развијеног уписаног крста са једном куполом и звоником над припратом, након низа огледних решења једнобродних сеоских богомоља са звоником и малобројним отворима.²² Упркос и више но очитим сличностима са другим Андросовљевим решењима (црква у Дегрмену; степенасто уздицање маса у Радовању), својом деликатном контуром, љупким линијама, овалним и кружним облицима умањеном тврдоћом и масивности у спољној обради, сведеном декорацијом црква у Кумареву представља питорескну и веома успешну синтезу барокног третмана форме и традиционалне српско-византијске просторне матрице.²³

Нацрти које је Андросов израдио 1930. године, сачувани у архиву Нишке епархије, сведоче о његовој визији формалног решења планова за вршење комплетне надградње раније започетих темеља цркве (1893-1923), датоване још у ранохришћанска времена. Међутим, до реализације није дошло, нити је, до данашњих дана, извршена било каква доградња

²⁰ А. Кадијевић, *Цркве архитекта Василија...* 75-79.

²¹ Упореди храм у Радовању.

²² Видети цркве у Корбову, Малом Орашју.

²³ А. Кадијевић, С. Марковић, *Нав. дело*, 77-78.

започете цркве посвећене св. Илији у Сијаринској Бањи. Андросов је поштовао затечено стање древног објекта, задржавајући форму сажетог уписаног крста цркве са наглашеном, са спољашње тространом, а унутрашње стране полукружном олтарском апсидом, широким централним простором наоса и плитком припратом на западу. Његове интервенције огледају се у додавању звоника уз северни зид нартекса, чиме се постиже одређена динамика маса узрокована асиметричношћу композиције западног pročеља храма, и спољашњој обради зидних платана на коју је, несумњиво, утицала ауторова инспирација древним наслеђем основног споменика – користећи рустичну камену оплату удахнуо је грађевини неопходну историјску „патину“, архаичан и древан изглед карактеристичнији за романске но византијске цркве.

Југозападно од Лесковца, у малом селу Букова Глава, сачувана је црква невеликих димензија, изведена према Андросовљевом пројекту из 1938. године. Супротно претходно поменутиим богомољама, грађевина у Буковој Глави се одликује далеко једноставнијим и мање амбициозним приступом у обликовању. Реч је о једнобродној цркви без куполе са звоником на преслици изведеним над припратом.

У београдском Архиву Југославије грађа релевантна за изучавање Андросовљевог опуса у околини Лесковца чува се у два фонда – фонду Министарства грађевина Краљевине Југославије и фонду Министарства вера Краљевине Југославије.²⁴ Садржи драгоцену техничку документацију, али и правне и друге административне акте који сведоче о настанку његових дела.

Масивност и обим подизања саборног лесковачког храма, подухвата дугог више од једне деценије, рефлектује се у грађи административног карактера која је настала као продукт напора да ова идеја буде реализована.²⁵ Етапе подизања грађевине, званично иницираног писмом које је 25. јуна 1920. године Управни одбор за подизање нове цркве у Лесковцу послао Министру грађевина обавештавајући га о прекој потреби за изградњу нове богомоље у Лесковцу услед дотрајалости старе грађевине подигнуте за време турске владавине пре сто тридсет година, као и след прикупљања финансијских средстава, могу се пратити кроз осамдесет шест страница докумената који сведоче о труду и упорности Лесковчана уложеним како би до краја спровели изградњу велелепне цркве у своме граду. Највећи део грађе односи се на преписку између Одбора за дизање храма у Лесковцу, нишког Духовног суда и Министарства вера поводом

²⁴ Фонд бр. 62 Министарства грађевина Краљевине Југославије, f 1498; МГ КЈ-62, збирка планова Архитектонског одељења а. ј. 233, 244, 288; фонд бр. 69 Министарства вера Краљевине Југославије, f 68, а. ј. 111; МВ КЈ-69, f 70, а. ј. 13.

²⁵ МВ КЈ-69, f 70, а. ј. 13.

прикупљања новца за различите аспекте подизања саборног храма. У овом погледу, као интересантно издваја се писмо које је 2. јануара 1926. године Клуб посланика Народне радикалне странке упутио тадашњем министру вера лично, како би Одбору за подизање цркве било уступљено двадесет хиљада динара колико је, након неколико претходно одбијених захтева, после поменутог апела и било додељено 23. априла 1926. године из буџета Министарства вера за 1926/1927. годину.

За изучавање објекта из естетско-уметничког аспекта, насупрот претходно поменутој грађи стриктно релевантној за историјат подизања грађевине, значајна је техничка документација која се чува у Збирци планова Архитектонског одељења Министарства грађевина под бројем 271, док је раније поменут Татићев план евидентиран под бројем 19.²⁶ Садржај предмета је од скора доступан и у електронској форми, а садржи двадесет један документ, који су поређани на следећи начин:

1. План цркве у Лесковцу. Источна фасада; размера 1:100; потпис: архит. В. Андросов, Београд, 1922.

2. Скица нове цркве у Лесковцу; размера 1:200; потпис: архитект Жарко Татић, јануар 1922. Београд.

3. План цркве у Лесковцу. Основа приземља; размера 1:100; потпис: архит. В. Андросов, 1922. Београд.

4. План цркве у Лесковцу. Подужни пресек; размера 1:100; пројектовао: В. Андросов, Архитект, 4. II 1922. г. Београд; видео инспектор: Драг. Маслаћ; прегледао са техничке стране 16. марта 1922. г. у Београду арх. Дим. М. Леко.

5. План цркве у Лесковцу. Западна фасада; размера 1:100; пројектовао: В. Андросов, Архитект, 4. II 1922. г. Београд; видео инспектор: Драг. Маслаћ; прегледао са техничке стране 16. марта 1922. г. у Београду арх. Дим. М. Леко.

6. План цркве у Лесковцу. Источна фасада; размера 1:100; пројектовао: В. Андросов, Архитект, 4. II 1922. г. Београд; видео инспектор: Драг. Маслаћ; прегледао са техничке стране 16. марта 1922. г. у Београду арх. Дим. М. Леко.

7. План цркве у Лесковцу. Основа крова; размера 1:100; пројектовао: В. Андросов, Архитект, 4. II 1922. г. Београд; видео инспектор: Драг. Маслаћ; прегледао са техничке стране 16. марта 1922. г. у Београду арх. Дим. М. Леко.

8. План цркве у Лесковцу. Основа хора; размера 1:100; пројектовао: В. Андросов, Архитект, 4. II 1922. г. Београд; видео инспектор: Драг. Маслаћ; прегледао са техничке стране 16. марта 1922. г. у Београду арх. Дим. М. Леко.

²⁶ МГ КЈ-62, а. ј. 233.

9. План цркве у Лесковцу. Основа приземља; размера 1:100; пројектовао: В. Андросов, Архитект, 4. II 1922. г. Београд; видео инспектор: Драг. Маслаћ; прегледао са техничке стране 16. марта 1922. г. у Београду арх. Дим. М. Леко.

10. План цркве у Лесковцу. Основе темеља; размера 1:100; пројектовао: В. Андросов, Архитект, 4. II 1922. г. Београд; видео инспектор: Драг. Маслаћ; прегледао са техничке стране 16. марта 1922. г. у Београду арх. Дим. М. Леко.

11. План цркве у Лесковцу. Ситуациони план; размера 1:500; пројектовао: В. Андросов, Архитект, 4. II 1922. г. Београд; видео инспектор: Драг. Маслаћ; прегледао са техничке стране 16. марта 1922. г. у Београду арх. Дим. М. Леко.

12. План цркве у Лесковцу. Подужни пресек; размера 1:100; пројектовао: В. Андросов, Архитект, 4. II 1922. г. Београд; видео инспектор: Драг. Маслаћ; прегледао са техничке стране 16. марта 1922. г. у Београду арх. Дим. М. Леко.

13. План цркве у Лесковцу. Попречни пресек; размера 1:100; пројектовао: В. Андросов, Архитект, 4. II 1922. г. Београд; видео инспектор: Драг. Маслаћ; прегледао са техничке стране 16. марта 1922. г. у Београду арх. Дим. М. Леко.

14. План цркве у Лесковцу. Ситуациони план; размера 1:500; потпис: архит. В. Андросов, 3. III 1922, Београд.

15. План цркве у Лесковцу. Основа крова; размера 1:100; потпис: архит. В. Андросов, Београд, 1922.

16. План цркве у Лесковцу. Основа темеља; размера 1:100; потпис: архит. В. Андросов, Београд, 1922.

17. План цркве у Лесковцу. Основа хора; размера 1:100; потпис: архит. В. Андросов, Београд, 1922.

18. План цркве у Лесковцу. Попречни пресек; размера 1:100; потпис: архит. В. Андросов, Београд, 1922.

19. План цркве у Лесковцу. Подужни пресек; размера 1:100; потпис: архит. В. Андросов, Београд, 1922.

20. План цркве у Лесковцу. Подужни пресек; размера 1:100; потпис: архит. В. Андросов, Београд, 1922.

21. План цркве у Лесковцу. Западна фасада; размера 1:100; потпис: архит. В. Андросов, Београд, 1922.

Након проучавања документације настале услед планирања и подизања цркве у Доњој Локошници, услед њеног далеко мањег квантитативног обима, стиче се утисак да се овај подухват одвијао доста једноставније од оног у Лесковцу. Међутим, невелика количина грађе у овом случају није необична, будући да је реч о сеоској цркви невеликих димензија иза

чијег грађења се налазила реципрочна амбиција.²⁷ Најстарији документ састављен је 26. августа 1925. године и представља молбу Духовног суда нишке епархије упућену Министарству вера за одобрење кредита Одбору за подизање цркве у износу од 373.947,22 динара, као и да се документација овом приликом приложена, а која се састоји од плана и предрачуна о подизању цркве у селу Доња Локошница из лесковачког среза, заједно са извештајем о избору земљишта достави Министарству грађевина на преглед и одобрење. Министарство вера је проследило сва приложена документа Министарству грађевина, у коме су ревидирани неадекватни првобитни пројекат и новчани износ, умањен на 271.926,19 динара. Одбор за оцену државних набавка Министарства финансија је 4. јуна 1926. године одобрио предлог Министарства грађевина и црква је, може се на основу доступне грађе закључити, подигнута без већих проблема.

Попут случаја са лесковачком монументалном богомољом, информације о просторној концепцији и стилској моделацији грађевине могу се пронаћи у Збирци планова Архитектонског одељења Министарства грађевина заведене под бројем 20, а доступне су и у електронској форми.²⁸ Предмет броји шеснаест докумената, сложених према наредном редоследу:

1. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Основа приземља; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 27. II 1926, Београд.

2. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Основа темеља; размера 1:100; видео: Д. Маслаћ; потпис: архитект В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

3. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Основа темеља; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

4. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Попречни пресек; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

5. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Подужни пресек; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

6. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Основа приземља; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 27. II 1926, Београд.

7. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Источна фасада; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

²⁷ МВ КЈ-69, f 68, а. j. 111.

²⁸ МГ КЈ-62, а. j. 244.

8. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Западна фасада; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

9. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Основа темеља; размера 1:100; видео: Д. Маслаћ; потпис: архитект В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

10. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Северна фасада; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

11. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Основа темеља; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

12. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Попречни пресек; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

13. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Подужни пресек; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

14. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Северна фасада; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

15. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Источна фасада; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

16. Пројекат цркве у селу Доња Локошница. Западна фасада; размера 1:100; потпис: архитекти П. Ј. Поповић и В. Андросов, 26. II 1926, Београд.

У фонду Министарства грађевина доступни су и подаци везани за малу сакралну грађевину на Буковој Глави.²⁹ „Предмер за дизање спомен-костурнице на Буковој Глави у Власини, бановина вардарска“ писан је на обрасцу штампаном у пет хиљада примерака у Графичкој радионици Министарства грађевина 22. фебруара 1928. године. Осим наслова, мало других ставки је попуњено – није назначено ко је и ког датума „саставио“ или „прегледао са техничке стране“, као ни име начелника одељења Министарства грађевина који је „видео“ спорни предмер. Могуће је претпоставити како разлог за овакву административну недоследност лежи у чињеници да је реч о мање значајној, типски решеној грађевини лоцираној у скрајнуто село невеликих димензија. Овоме је, можда, допринела и намена документа, о којој сведочи рукописна ознака „за архиву“ смештена у горњи десни угао листа. Црним мастилом, благо искошеним уредним

²⁹ МГ КЈ-62, f 1498.

ћириличним рукописом детаљно су забележени предстојећи радови подељени на земљане, зидарске, бетонске, каменарске, дрводељске, столарске и гвожђарске, као и материјали неопходни за њихово извршавање у 42 ставке. Као посебан сегмент, у виду подналова, наглашена је и костурница. У предмер је уметнуто шест картона насловљених као „Пројекат нове цркве на Буковој Глави“, на којима се налазе нацрти цркве изведени у размери 1:50. На три картона, чије димензије износе 24,9 цм x 34 цм, представљене су варијанте попречног, а на три, са димензијама 33,2 цм x 32,7 цм, подужног пресека грађевине. Сваки картон носи потпис Андросова, као пројектанта, и шефа арх. М. Крстића, а датован је у 16. септембар 1938. године. У збирци планова Архитектонског одељења, доступан и у електронској форми, под бројем 789, посебно се чува подужни пресек грађевине, рађен на фином, танком папиру у размери 1:50.³⁰

Међу утицајним руским емигрантима који су обележили архитектонску праксу наших простора, личност Василија Андросова заузима значајно место. Овај марљиви и повучени руски архитект оставио је за собом велики број црквених грађевина, које су, премда неуједначеног квалитета, обогатиле међуратну сакралну архитектуру Краљевине СХС. Лесковачки регион интересантан је као пресек целокупног Андросовљевог стваралаштва – у њему су смештена како нека од најрепрезентативнијих остварења овог руског градитеља, попут Саборне цркве у Лесковцу, или љупке богомоље у Кумареву, тако и мање амбициозна решења, као што је оно у селу Букова Глава.

У Архиву Југославије, значајној полазишној тачки многих истраживања, чувају се драгоцени подаци о великом броју осталих Андросовљевих грађевина. Иако, нажалост, нису пронађене информације о црквама у Кумареву или Сијаринској бањи, проучавање грађе која се тиче његовог опуса у лесковачком региону, показало се плодним у погледу података о саборној цркви у Лесковцу и мањих богомоља у Доњој Локошници и Буковој Глави. Потенцијално корисним за будуће истраживаче могло би се показати проширење овог истраживања на грађу која се чува у осталим релевантним институцијама и збиркама широм Србије (музејима, архивима, катастарским одсецима, заводима за заштиту споменика културе, хемеротекама и фототекама дневних листова), али и приватним колекцијама и заоставштинама архитеката.

³⁰ МГ КЈ-62, а. ј. 288.

Слика 1: Саборна црква у Лесковцу - поглед с југозапада

Слика 2: Црква у Доњој Локошници - поглед на јужну фасаду

Слика 3: Црква у Кумареву - поглед с југозапада

Summary

Milica Madjanović

LESKOVAC OPUS - ALL WORKS AND ARCHITECTURAL ACTIVITIES OF ARCHITECT VASILJE MIHAILOVIĆ ANDROSOV IN SCOPE OF HISTORIOGRAPHY AND ARCHIVAL SOURCES

Among the Russian architect - immigrants who influenced his work on the architectural and religious architectural practices of our area, personality and author manuscript of Vasilije Mihailović Androsov play an important role. Constructor of, primarily, churches and religious buildings, Androsov's activities affect the visual formation of numerous rural and urban areas, marking the interwar sacred architecture of Kingdom of SHS / Yugoslavia. The opus related to Leskovac and its surrounding of this reclusive and studious Russian constructor is an interesting phenomenon for acquisition/studying since it can be seen as a cross-section of the entire creativity of Androsov. It is used to illustrate wide range of his works as follows: buildings that are among the most successful part of the inter-war ecclesiastical architecture of Leskovac area like monumental Cathedral of St. Trinity Church in Leskovac and lovely place of worship in Kumarevo, through unrealized projects (in Sijarinska

Banja) and churches created in cooperation with other important architects of the specified epoch such as the one in Donja Lakošnica, to less ambitious, typical solutions as small church in Bukova Glava. Museums, archives, cadastral departments, institutes for the Protection of Cultural Monuments, the hemerotekas, (the collections of newspapers) , photo libraries, including private collections and architects' legacy are important baselines for numerous studies. Unfortunately, Archives of Yugoslavia the treasury of valuable information related on a wide range of buildings constructed by Androsov (in terms of studying all his works and architectural activities in Leskovac), has lack of information about the church in Kumarevo and Sijarinska Banja, but there is available relevant records related to the Cathedral of St. Trinity Church in Leskovac and smaller houses of worship in Donja Lakošnica and Bukova Glava. An extension of this research to study and systematization of material held by the other relevant institutions throughout Serbia could be potentially useful for next generation of researchers.